

Bib-Hist

Medlemsblad for
Dansk Bibliotekshistorisk Selskab

4. Årgang
2006

Nummer 13

Julen nærmer sig og Bib-Hist er igen på gaden...

Dette nummer af Bib-Hist rummer - sammen med øvrige kendte overskrifter - manuskriptet til det foredrag, som lektor Martin Dyrbye holdt ved Selskabets generalforsamling, 17. maj 2006.

Ved generalforsamlingen var det faglige indslag to indlæg fra forfatterne til bogen: Det stærke folkebibliotek, udgivet i anledning af Danmarks Biblioteksforenings 100 års jubilæum, og bogen var en gave fra Danmarks Biblioteksskole.

Martin Dyrbye trak i sit foredrag nogle temaer frem fra biblioteksforeningens første 50 år. Det andet indlæg var af bogens anden forfatter, fagleder Jørgens Svane-Mikkelsen, som bidrog med et causeri med punktnedslag i Biblioteksforeningens historie gennem de seneste 50 år.

Udflugt til Vadstena, 2007

15. - 16. juni 2007 søger vi at realisere planerne om en tur til Vadstena. Tidligere biskop over Lolland-Falster, Holger Jepsen bliver turguide. Dels kender han en del til Birgittinerne og deres historie, og dels er han en spændende fortæller. Der vil senere komme flere konkrete meldinger om turen.

Selskabet har flere arrangementer på bedding, men også dem kommer der nærmere melding om, så snart de konkrete oplysninger foreligger.

Publikationslegat

Bibliotekshistorisk Selskab har taget et nyt initiativ til udbredelse af forskning om bibliotekshistorie og besluttet at afsætte midler til et publikationslegat. På møde i Selskabets styrelse, 4. oktober 2006, er flg. vedtægter besluttet:

Vedtægter for Dansk Bibliotekshistorisk Selskabs Publikationslegat

1. Publikationslegatet har til formål at fremme formidlingen af bibliotekshistoriske studier og forskning og yder støtte til:
 - a. udarbejdelse af publikationer, først og fremmest trykkeudgifter
 - b. tilskud til afholdelse af udstillinger, seminarer, kongresser m.m.

ad. a: Da selskabets midler er af forholdsvis beskeden størrelse, vil det ikke være muligt at yde effektiv støtte til forskning i form af løn

ad b. Der ydes ikke tilskud til deltagelse i de nævnte aktiviteter
2. Legatet uddeles efter ansøgning når bestyrelsen skønner, at selskabets økonomi tillader dette. Der kan uddeles flere legater pr. år.

Af hensyn til ekspedition af imødekomne ansøgninger, skal disse indeholde oplysning om modtagerens adresse og personnummer. Hvis ansøgeren er en juridisk person, skal man i ansøgningen oplyse CVR-nummer.

Ansøgninger skal være vedlagt en sagkyndig udtalelse. Desuden skal vedlægges curriculum vitæ, eventuel publikationsliste samt eventuelle anbefalinger. Afslag begrundes ikke.

Ansøgninger stiles til formanden.

Særtilbud - til Selskabets medlemmer

8. februar 2006 var Bibliotekshistorisk Selskab på besøg i Sankt Andreas Biblioteket på Gl. Kongevej i København, og Helge Clausen, seniorforsker, mag.art. Ph.D. ved Statsbiblioteket - og siden 9. december 2005 Dr.Hist.Eccl. (dr. i kirkehistorie) - fortalte om den katolske kirke i Danmark.

Ved samme lejlighed havde mødets deltagere mulighed for at købe Helge Clausens doktordisputats til favorpris, og den mulighed ønsker Helge Clausen at videregive til alle selskabets medlemmer, således at favorprisen for disputatsen er kr. 200,00. Normalprisen er kr. 350,00. Tilbuddet gælder kun personlige medlemmer - ikke institutioner.

Disputatsens titel er: "...The Written Word is the Most Patient Missionary...". Catholic Literature and Catholic Public Libraries in Denmark from the Reformation to Vatican II, 1536-1962. Disputatsen er udgivet af Catholic Publishers, Copenhagen 2006, og disputatsen blev forsvaret ved det Pavelige Teologiske Akademi i Krakow. Interesserede kan henvende sig til Helge Clausen, på mail: helgeclausen@mail.tele.dk eller til redaktionen, Bente Kaspersen, tlf. 5479 7777 eller mail: bentek@mknet.dk.

**Om Danmarks Biblioteksforenings 100 år
Foredrag ved Martin Dyrbye**

Denne artikel er en let redigeret udgave af det foredrag, lektor Martin Dyrbye holdt i forbindelse med Dansk Bibliotekshistorisk Selskabs generalforsamling, 17. maj 2006. Redigeringen vedrører kun redaktionelle forhold, og berører ikke indholdet. Ændringerne er foretaget i samarbejde med forfatteren.

Tak for indbydelsen til at fortælle om Danmarks Biblioteksforenings 100 års historie. Det gør jeg naturligvis gerne, og mit foredrag vil koncentrere sig om de første 50 år af foreningens virke, idet fagleder Jørgen Svane Mikkelsen efterfølgende vil fortælle om de følgende 50 år. Begge bidrag bygger på vort arbejde med bogen: "Det stærke folkebibliotek. 100 år med Danmarks Biblioteksforening", som er udgivet i anledning af Biblioteksforeningens 100 års jubilæum, og som er en gave til foreningen fra Danmarks Biblioteksskole.

Indledning

I 2005 markeredes på festligste vis 100 året for oprettelsen af den første danske biblioteksforening og dermed også de facto folkebibliotekernes 100 års fødselsdag. Den 25. november 2005 var en rigtig mærkedag med feststemte biblioteksfolk fra hele landet, som mødtes i Rådhushallen på Københavns Rådhus, og under majestæten og kulturministerens bevågenhed overværede lurblæsere, det højstemte Københavns Drengekor, festtaler og festforelæsning. Aftenens gallafest i Den sorte Diamant blev et festligt og værdigt punktum for fejringen af begivenheden, men hvad står så egentlig tilbage efter festen?

Det gør festtalerne og festforelæsningen, som findes på tryk. Lige så forfatterinden Susanne Brøgger's "Ode til folkebibliotekerne", som dels blev trykt den 25. november 2005 i Weekend Avisen, dels fremført af forfatterinden selv under gallaaftenen i Den

sorte Diamant. Desuden er mindet om festlighederne forevigt på fotografernes billeder.

Dertil kommer et nok så væsentligt bidrag, nemlig en større fremstilling af biblioteksforeningens historie gennem 100 år. Det var ikke en udgivelse, som måtte tages for givet. Tidligere forsøg på at skrive festskrifter om dens historie var, på nær en bog udgivet i anledning af 25 års jubilæet i 1930, strandet.

Ideen til bogen beror på lidt af en tilfældighed, og tager sit udspring i følgende lille historie:

I januar 1999 skulle jeg have 113 1. års studerende på bibliotekaruddannelsen op til mundtlig eksamen i faget Bibliotek og samfund, hvori biblioteks- og informationshistorie har en central placering. Ideelt set er undervisningen forskningsbaseret og det er naturligvis ønskværdigt, om end ikke altid et opnåeligt mål, at undervisning og forskning bidrager til hinanden. Eksamensforløbet strakte sig over næsten tre uger. Efter de første par ugers forløb spurgte censor, der havde deltaget i et par dages eksamination, direktøren for Danmarks Biblioteksforening, Winnie Vitzansky og jeg hinanden om, hvad vi egentlig kunne bruge de mange eksaminationer til?

For at finde svaret greb vi begge fat i pensum og gennemgik indholdsfortegnelser, kapiteloverskrifter m.m. og pludselig slog det os begge: Årstallet 1905 sprang os i øjnene. Derpå var der ikke langt fra ord til handling: Hvorfor ikke allerede 6 år før et 100 års jubilæum i 2005 påbegynde forberedelsen? Censor og eksaminator kiggede på hinanden og rejste sig, for øjeblikkeligt at opsøge fagleder Jørgen Svane-Mikkelsen. Vi forelagde ham ideen om, at få udarbejdet et større skrift om Danmarks Biblioteksforenings historie. Faglederen lyttede og i fællesskab blev den konklusion draget, som også viste sig at være den rigtige, at der skulle skrives noget. Herefter fulgte møder i Danmarks Biblioteksforening og en aftale mellem forfatterne, foreningen og Danmarks Biblioteksskole blev indgået. Medarbejdere ved Danmarks Biblioteksskole ville skrive bogen som en gave til foreningen, der ville trykke den.

Nu foreligger der så en bog, som i modsætning til så mange andre moderne publikations- og udtryksformer, ikke er flygtig i sin karakter, men har en blivende værdi frem til næste gang, et eventuelt jubilæum står for at skulle fejres.

Det var kort fortalt årsagen til, at der i dag ligger en rigt og vel illustreret samlet dansk fremstilling af biblioteksforeningens historie, og dermed også folkebibliotekernes historie. Ganske vist er den egentlige målgruppe, bibliotekarerne og de særligt biblioteksinteresserede i samfundet begrænset, men den når alligevel langt ud: Et første eksemplar blev overdraget til Hendes Majestæt Dronningen under jubilæumsfesten på Københavns Rådhus og foreningens medlemmer modtog et eksemplar. Siden da er den blevet anskaffet af mange biblioteker over det ganske

land, hvor både fagfolk og lånere med interesse for folkebibliotekerne kan stifte nærmere bekendtskab med et for de fleste ellers overset stykke Danmarkshistorie.

Tilbageblikket

Når der skal ses tilbage på Danmarks Biblioteksforenings 100 års historie er det rimeligt, at gøre resultatet af dens anstrengelser op. På baggrund af jubilæumsbogen ”Det stærke folkebibliotek” drages i det følgende en konklusion ud fra nogle udvalgte eksempler på spørgsmålet om, hvorvidt foreningen overhovedet kan siges at have spillet en nævneværdig rolle for det 20. århundredes danske biblioteksudvikling. Mit udgangspunkt er de afsnit af bogen, som dækker de første 50 års udvikling i foreningens og folkebibliotekernes historie.

I modsætning til bogens opbygning, som naturligvis qua dens karakter af en jubilæumspublikation er kronologisk-tematisk opbygget, er det følgende at betragte som en række delkonklusioner behandlet tematisk. Disse behandles summarisk, men ønsker tilhørerne en yderligere uddybning er der rig lejlighed dertil ved læsning af bogen. Navne og specifikke begivenheder omtales kun, såfremt det er strengt nødvendigt for forståelsen af en konkret sammenhæng. Altså behandles i det følgende nogle udvalgte temaer. Andre ville muligvis have foretaget et anderledes udvalg af begivenheder og hændelser fra de forgangne 100 års danske folkebibliotekshistorie.

Temaerne i det følgende er:

Pionerarbejdet

Bogsamlingsbladet og Bogens Verden

Nye bibliotekstyper

Professionaliseringen af bibliotekarfaget

Gratisprincippet og biblioteksafgiften

Biblioteksforeningsarbejdet og det nordiske, internationale samarbejde

Pionerarbejdet

Da foreningen Danmarks Folkebogsamlinger blev dannet i 1905 skete det på baggrund af et ønske blandt bogsamlingsfolk om, at få dannet en forening, som kunne virke som fælles talerør for folkebogsamlingerne rundt om i det ganske land på tværs af sociale, kulturelle og partipolitiske skillelinjer. Det skete i en tid, hvor forskellige personkredse i stigende grad lod deres sag tale gennem foreninger. I begyndelsen af 1900-årene fandtes mange filantropiske og ideelle foreninger, som understøttede forskellige mærkesager, og blandt disse var bogsamlings sagen, den senere bibliotekssag, blot én af mange sådanne foreninger.

Det var typisk, at foreningernes ledere og medlemmerne gjorde et stort og uegennyttigt arbejde uden en egentlig eller meget beskedent honorering af deres

indsats. Foreningsarbejdet har gennem årene været præget af en række ildsjæle, som har ydet et overordentligt stort bidrag til først bogsamlings-sagens, siden hen bibliotekssagens fremme gennem en meget markant og synlig agitation.

Netop agitationen for bogsamlings-sagen, som i høj grad må siges at være lykket, er et af pionerernes største resultater. Antallet af folkebogsamlinger voksede fra 200-300 i 1905-06 til godt 1600 i 1919. Gennem agitationsarbejdet fik foreningen stor og bred kontakt til befolkningen. Især foreningens mange bogsamlingsmøder må fremhæves her. Et par hundrede deltagere i disse var ikke usædvanligt, og i kølvandet på denne agitationsform oprettedes nye bogsamlinger. Det var igennem agitationsarbejdet at lokale blade, folkevalgte og andre fik øjnene op for den betydning en bogsamling kunne have for det lokale samfund. Senere ændrede agitationen form. Nye medier, film, radio og senere TV blev inddraget i agitationsarbejdet, som også i dag er en vigtig faktor i Danmarks Biblioteksforenings virke.

I god dansk foreningstradition har altså en række pionerer, stjerner om man vil, gjort en ekstraordinær indsats, godt hjulpet frem af vandbærerne, som gennem kontingent og engagement i de lokale bogsamlinger, siden hen folkebiblioteker, gjorde deres til, at drømmen om lokale folkebiblioteker i et fintmasket net over hele landet lod sig realisere. Det skete imidlertid ikke uden sværdslag, og den ro som tilsyneladende herskede blandt bogsamlings-sagens støtter i årene 1905-1916 afløstes af splittelse og uro i de følgende tre år. Kort skitseret kan konflikten opsummeres således:

Lige siden stiftelsen af Danmarks Folkebogsamlinger havde personkredsen blandt pionererne været præget af to grupper. På den ene side bogsamlings-folkene, Jens Bjerre, Rasmus P. Nielsen og Johannes Grønborg og på den anden side statens repræsentanter i bogsamlings-sagen Andreas Schack Steenberg og hans folk, som skulle sikre at statstilskuddet til folkebogsamlingerne blev administreret og fordelt på en ansvarlig måde.

De egentlige drivkræfter bag det statslige engagement var foruden Steenberg, departementschef A. P. Weiss, overbibliotekar ved Det Kgl. Bibliotek H. O. Lange og Statsbibliotekets overbibliotekar Vilhelm Grundtvig. Disse kan betragtes som folkebogsamlings-sagens avantgarde, som efter få år blev sekunderet af en gruppe yngre professionelle biblioteksfolk, som Hvenegaard Lassen, Jørgen Banke og Thomas Døssing. Sidstnævnte blev ofte betragtet som "dem, der vidste bedre". De stod i et modsætningsforhold til mange bogsamlingsfolk, der alene foretrak at udnytte deres statstilskud uden direkte indblanding fra statsmagtens side. For dem var bogsamlings-sagen i høj grad et lokalt anliggende. Selvom de også betragtede sig som pionerer er der set med eftertidens øjne tale om, at en avantgarde under 1. verdenskrig begyndte at gøre sig gældende. Der skete det, som komponisten Vagn Holmboe rammende har udtrykt i "Mellemspil" (1961):

”At høre til avantgarden er at være aktiv pioner, der opdager og lægger hånd på nyt land, langt foran den store og træge hob, som har så svært ved at glemme de forladte rastesteder. Men da er den evigt ny avantgarde allerede på vej.”

Netop i årene omkring 1. verdenskrig opstod en ny gruppe inden for folkebogsamlingsbevægelsen, som under Steenbergs ledelse af Statens Bogsamlingskomité fik tilegnet sig egentlige bibliotekarisk kompetence enten som det var tilfældet for få personers vedkommende gennem uddannelse i udlandet, først og fremmest i Amerika eller ved at deltage i de kurser, som komitéen tilbød bogsamlingsfolk fra 1910 og årene fremefter. En gruppe af professionelle, som helt ville eller kunne hellige sig arbejdet i et nyt fag, bibliotekargerningen i moderne forstand, var ved at danne sig. Disse brød med foreningen og dannede i 1916 deres egen organisation ”Dansk Biblioteksforening”, hvis medlemmer alle tilhørte den nye avantgarde og som stod i et modsætningsforhold til de bogsamlingsfolk, der endnu var forblevet på deres gamle ”rastesteder”.

Gennem tre år fandt en til tider forbitret strid sted mellem bogsamlingsfolkene og de fortrinsvis yngre, som kaldte sig bibliotekarer og foretrak ordet bibliotek frem for det velkendte bogsamling. Dansk Biblioteksforenings repræsentanter ønskede udviklingen af professionelt drevne folkebiblioteker understøttet af det offentlige, mens mange, men langt fra alle Danmarks Folkebogsamlingers medlemmer ønskede et øget offentligt tilskud men uden at dette blev givet på det lokale initiativs bekostning. Målet for dem var fortsat øget statstilskud, men med bevarelsen af størst mulig frihed for bogsamlingerne, der fortsat skulle være foreningsdrevne og forankret i det lokale samfund.

De første og mærkbare resultater af pionerernes indsats udadtil.

Det var dog ikke på alle områder, at uenigheden herskede. Således tilvejebragtes efter et par års strid enighed om H. O. Langes organisationsplan fra 1909 for et samlet biblioteksvæsen, som i fremtiden skulle bestå af et enstrengt bibliotekssystem med folkebogsamlinger / folkebiblioteker, centralbiblioteker og de statslige biblioteker som en overbygning. Der blev også efter årtiers strid, som først stilnede af i slutningen af 1930erne, skabt enighed om Statsbibliotekets funktion og rolle som overcentral for folkebibliotekerne. Hovedtrækkene i organisationen fra dengang genkendes også i nutidens bibliotekssystem, og også her har Danmarks Biblioteksforening sat et tydeligt fingeraftryk på biblioteksudviklingen.

Et andet mål havde de to interesseorganisationer også til fælles: ønsket om en egentlig bibliotekslovgivning, som ville give nogle faste rammer for tildeling af tilskud og samtidig betyde en egentlig anerkendelse af folkebogsamlingerne på linje med fx folkeskolen, som der ofte blev draget paralleller til, når statens rolle diskuteredes.

Stridighederne under 1. verdenskrig mellem bogsamlings- og biblioteksfolk fik imidlertid en ende. I 1918-1919 var målet om en dansk bibliotekslovgivning rykket så langt frem, at de to foreninger hver især og tilskyndet af Statens Bogsamlingskomité enedes om at lægge uenigheder bag sig og samles i én forening, som dannedes i 1919 under navnet **Danmarks Biblioteksforening**. Året efter fulgte den første danske bibliotekslov, som en enig rigsdag sluttede op om. Foruden den lovmæssige sikring af offentlige tilskud betød loven en anerkendelse af folkebibliotekernes virksomhed. Folkebiblioteksvirksomheden blev lagt i faste rammer og med loven fulgte oprettelsen af Statens Bibliotekstilsyn og Biblioteksraadet, som blev to vigtige organer i det fremtidige arbejde for folkebibliotekssagens udbredelse. Denne nyskabelse, som den danske bibliotekslovgivning var, også i internationalt perspektiv, må betragtes som en sejr for **Danmarks Biblioteksforening** og et meget vigtigt resultat af dens arbejde. Lovgivningen på biblioteksområdet er stadig et af de områder, som foreningen har indflydelse på.

Vedtagelsen af biblioteksloven i 1920 betød samtidig, at statens engagement i bibliotekssagen gradvist befæstedes og udvidedes i de følgende årtier. Foreningen sluttede op omkring denne politik. Ikke uden sværdslag, som fx i forbindelse med årsmødet i Hjørring i 1928, hvor de gamle bogsamlingsrepræsentanter efterhånden var kommet i mindretal. De forfægtede fortsat brugen af det gamle ord folkebogsamling frem for folkebibliotek og foreningsdriften forankret i lokalsamfundet uden anden statslig indblanding end den, som måtte være en følge af statstilskuddet. Deres tale vandt ingen genlyd. I stedet tilsluttede **Danmarks Biblioteksforening** sig helt og aldeles den lovgivning og ordning af biblioteksforholdene som fulgte i kølvandet på biblioteksloven fra 1920.

Bogsamlingsbladet og Bogens Verden

I dag findes adskillige danske biblioteksfaglige tidsskrifter. Det ældste blandt disse er **Bogens Verden**, hvis historie går 100 år tilbage, da **Danmarks Folkebogsamlinger** allerede i dens første leveår formåede at udgive et medlemsblad, ”**Bogsamlingsbladet**” som udkom i 1906-1920. Dets forbillede var utvivlsomt det amerikanske ”**Library Journal**”. Selvom det var meget sparsommeligt i sit udstyr og på ingen måde prangende i formen, fungerede det efter hensigten, nemlig som et egentligt foreningsblad og meddelelsesforum. Baggrunden for udgivelsen af bladet var den, at foreningen som et af dens første arbejdsresultater fik etableret en rabatordning med forlag og boghandlere. Til gengæld skulle foreningen forpligte sig til at bringe meddelelser om de bøger, som blev anskaffet med rabat. Dette løfte kunne lettest indfries ved udgivelsen af et medlemsblad, altså det som blev til **Bogsamlingsbladet**.

I bladet fandtes foruden meddelelser også information om bøger, herunder boganmeldelserne, som udarbejdedes af en lille kreds blandt bestyrelsen og medlemmerne. Disse anmeldelser gav anledning til store diskussioner blandt medlemmerne og foreningen kan i dag med stolthed pege på, at den første egentlige

danske bogvalgsdiskussion fandt sted i Bogsamlingsbladet for nu efterhånden 100 år siden. Senere blev diskussionen videreført i Bogens Verden. Essensen af diskussionen dengang som nu er fortsat den samme: hvad skal et folkebibliotek indholdsmæssigt rumme i forhold til lånerens forventninger hertil? Diskussionen herom, som i øvrigt ikke skal fortsættes her, har nu fundet sted gennem 100 år og intet tyder på den vil ophøre, i hvert fald ikke så længe, der overhovedet eksisterer folkebiblioteker.

Bogsamlingsbladet var også på anden vis et vigtigt diskussionsforum. Redaktørerne stillede beredvilligt spalteplass til rådighed for både medlemmer, bestyrelse og komiteen og sidstnævnte institution var fra 1910-1916 medvirkende ved dets udgivelse, ligesom staten og den private Raben-Levetzaus Fond ydede tilskud til driften af bladet og i øvrigt også til foreningen. Bladet var desuden også en vigtig kilde til tilegnelsen af viden om udenlandske biblioteksforhold, som bl.a. meddeltes i rubrikken "Fra fremmede Lande", herunder orientering om tilsvarende udenlandske biblioteksforeningers aktiviteter.

Fra 1918-1919 oplevede bladet imidlertid konkurrence fra Dansk Biblioteksforening, der udgav Bogens Verden. De to blade lignede hinanden meget, og derfor var det naturligt, at slå dem sammen efter dannelsen af Danmarks Biblioteksforening. Bogsamlingsbladets afløser blev således Bogens Verden, som fortsat udgives i dag, dog uden Danmarks Biblioteksforenings medvirken, som i stedet udgiver Danmarks Biblioteker, hvor en del af den biblioteksfaglige og -politiske debat udspiller sig, mens Bogens Verden i dag må regnes mere som et litterært end bibliotekspolitisk tidsskrift.

Som antydnet ovenfor kan Danmarks Biblioteksforening i dag tage æren for, at have ydet en pionerindsats med hensyn til udgivelsen af et biblioteksfagligt blad, og dermed også siden hen at have tilskyndet til udgivelsen af andre biblioteksblade i andre biblioteksfaglige fora.

Nye bibliotekstyper

Foreningen havde fra dens start i 1905 som et af dens væsentligste formål, at udbrede kendskabet til folkebogsamlinger, herunder dannelsen af nye over hele landet. I årene 1905-1919 gjorde foreningen en stor indsats for oprettelsen af skole- og børnebogsamlinger, og hele børnebogsamlingsagen blev gjort til en mærkesag, som videreførtes af Danmarks Biblioteksforening i 1919. Ikke alene denne mærkesag, men i det hele taget ønsket om, at alle medborgere fik mulighed for at benytte et bibliotekstilbud, var baggrunden for, at foreningen i samvirke med enkeltmedlemmer, en række ildsjæle, og Statens Bibliotekstilsyn udviklede nye bibliotekstyper. I det følgende vil jeg blot nævne nogle få hovedtræk i denne udvikling.

Først og fremmest arbejdede foreningen for, at borgerne lokalt fik så nem adgang til folkebogsamlingerne, siden folkebibliotekerne som overhovedet muligt. Da H. O.

Lange i 1909 foreslog oprettelsen af "Centraler", de senere centralbiblioteker, mødtes tanken med skepsis, men den blev overvundet og foreningens opbakning hertil fik givet vis betydning for deres udbredelse i de følgende årtier. I øvrigt steg antallet af folkebogsamlinger, skole- og børnebogsamlinger markant, som følge af foreningens vedholdende agitationsarbejde, frem til bibliotekslovens vedtagelse i 1920. Samme år blev Sønderjylland som bekendt genforenet med resten af kongeriget, og også her bidrog foreningen i arbejdet med at fordanske allerede eksisterende bogsamlinger / biblioteker syd for Kongeåen eller forøge deres antal. På godt 3 år var biblioteksbetjeningen i Sønderjylland sammenlignelig med den, som blev ydet i det øvrige land, endog bedre på enkelte områder. Ganske vist blev opgaven især løst meget selvstændigt og uden ønske om egentlig direkte indblanding fra foreningens side i Statens Bibliotekstilsyns regi, men alligevel konstaterede foreningen, at dens forretningsafdeling, der solgte biblioteksudstyr m.m. havde haft et så godt resultat, at priserne kunne nedsættes yderligere til gavn for alle foreningens medlemmer.

Forsøg med bogbilsførsel under forskellige former omtales i *Bogens Verden* og blev derigennem mere udbredt til gavn for de borgere, hvis biblioteksbenyttelse var hæmmet af stor afstand til nærmeste folkebibliotek. Foreningen sympatiserede med dette arbejde, men dens egen indsats for oprettelsen af nye folkebiblioteker var af en helt anden karakter, og blev senere betragtet som måske en af de største succes'er for Danmarks Biblioteksforening. Foreningen gik med stort held aktivt ind i det såkaldte startbiblioteksarbejde, som var en udløber af vellykkede forsøg med Udstillings- og dyrskuebibliotekerne, der etableredes i 1920'erne og virkede op igennem 1930'erne. Deres afløser blev det såkaldte "Startbibliotek", et lille mønsterbibliotek med nogle få hundrede bøger, der på lempelige vilkår kunne købes gennem Danmarks Biblioteksforening, som i samarbejde med Statens Bibliotekstilsyn, fik ansvaret for denne betydningsfulde og succesrige formidling af folkebibliotekssagens kerne, dvs. udbredelsen af kendskabet til folkebibliotekerne. Der blev solgt i en periode på hen ved 30 år langt over 1000 startbiblioteker for voksne, børn og skolesøgende ude i fortrinsvis landdistrikterne, og mangen et sognerådsmedlem lod sig efterhånden overbevise om, at tanken om oprettelsen af et folkebibliotek i sognet var det helt rigtige, efter at et startbibliotek havde bestået sin prøve og vist sin duelighed.

Målsætningen fra foreningens side om biblioteksbetjening for alle uanset erhvervs-, uddannelsesmæssig og social status udmøntedes også på anden vis, idet der også blev lagt vægt på den del af det opsøgende biblioteksarbejde, som lå udenfor folkebibliotekernes normale rammer.

Som en udløber af det første nordiske biblioteksmøde på Hindsgavl i 1926 tog den daværende formand for foreningen, Høirup kontakt til A. P. Møller med henblik på etableringen af biblioteksbetjening for danske søfolk. Det blev starten på et langt forløb med besværlige forhandlinger mellem søfartens organisationer og rederierne, hvor foreningen ikke blev involveret direkte. Omsider, efter 13 års forløb, blev Søfartens Bibliotek en realitet i 1939, men pga. verdenskrigen, fik dette bibliotek først for alvor en betydning efter krigen.

I slutningen af 1920'erne tog bibliotekar, frk. Elisabeth Ostenfeldt et prisværdigt initiativ, som var direkte inspireret af hendes erfaringer fra Amerika. Hun var pioner indenfor hospitalsbiblioteksområdet, hvor Danmark regnes for det første land i Europa, som udviklede dette felt. Det viste sig at være en god idé. Selvom hospitalsbibliotekarernes virke ikke alene var drevet af idealisme, men også af ønsket om at omdirigere de syges læsning af fx ugeblade til den såkaldt lødige litteratur, herunder muligheden for at læse faglitteratur med dygtiggørelse for øje under et ofte længerevarende hospitalsophold, fik disse biblioteker, senere suppleret med udlånsmuligheder for psykisk syge og tuberkulosepatienter, en overordentlig stor betydning for udbredelsen af kendskabet til de store muligheder, som folkebibliotekerne giver for oplysning, dannelse og kultur. Siden hen fulgte nye initiativer inden for det opsøgende arbejde, fx fængselsbiblioteksbetjening og også dette område havde foreningens bevågenhed.

Også soldaterne fik et bibliotekstilbud. Initiativet blev taget i 1939, men fik først for alvor stor betydning efter den 2. verdenskrig, hvor foreningen, gruppen af bibliotekarer ved forsvarets tjenestesteder, både i Danmark, ved Tysklandsbrigaden og på FNs udstationeringer, og Forsvarets Velfærdstjeneste gjorde et stort arbejde for at fremme interessen for læsning hos de indkaldte. Der oprettedes således adskillige af de såkaldte kasernebiblioteker, som filialer til folkebibliotekerne. Danmarks Biblioteksforening gjorde en stor indsats for at fremme dette arbejde, fordi det fremmede de værnepligtiges og soldaternes lyst til at benytte bibliotekstilbuddet uden for tjenestetiden.

Danmarks Biblioteksforenings interesse for det opsøgende arbejde udmøntedes konkret i nedsættelsen af arbejdsudvalg inden for de forskellige arbejds- og interesseområder. Allerede tilbage i Danmarks Folkebogsamlingers tid nedsattes det første udvalg, "Herregaardsudvalget", som virkede for at fremme læsningen blandt landets mange landarbejdere på herregårdene.

De førømtalte udvalg modtog i reglen økonomisk støtte og gennem Bogens Verden og under årsmøderne havde de dels mulighed for at holde selvstændige møder, dels lejlighed til at bidrage med indlæg i plenum.

Professionaliseringen af bibliotekarfaget

Helt tilbage til Danmarks Folkebogsamlingers tid tilsluttede hovedparten af foreningens medlemmer sig, at biblioteksarbejdet skulle bevæge sig bort fra den rene filantropi og kaldstanken, og gå i retning af øget professionalisering. Initiativet hertil blev ikke taget af foreningen, men den bakkede op bag professionaliseringen. Da komitéen i 1910 oprettede de første bibliotekarkurser støttede foreningen op bag initiativet, ligeså da Statens Biblioteksskole blev oprettet i 1918. I løbet af 1930'erne erkendtes behovet for bedre uddannelsesforhold og selvom det undertiden gav

anledning til interne spændinger mellem biblioteker og bibliotekarer i foreningens medlemskreds var linjen fra slutningen af 1930'erne klar: foreningen ønskede bibliotekarenes kompetencer øget. I løbet af 1920'erne og 1930'erne ses dette afspejlet i årsmødernes gruppemøder og i den megen omtale som kurser og efteruddannelse – det vi i dag betegner som kompetenceudvikling – fylder i *Bogens Verden*. Da tanker om en selvstændig biblioteksskole blev rejst efter 2. verdenskrig bidrog foreningen til arbejdet med at fremme det lovforslags vej gennem Folketinget, som blev vedtaget i 1956 og betød oprettelsen af en selvstændig uddannelsesinstitution, der som bekendt i dag bærer navnet: Danmarks Biblioteksskole. Senere har foreningen givet sit besyv med i forbindelse med senere lovrevisioner m.m.

Gratisprincippet og biblioteksafgiften

Da Danmarks Folkebogsamlinger fyldte 10 år gjorde et af foreningens få kvindelige bestyrelsesmedlemmer, Camilla Rasmussen gældende, at hun håbede alle landets kommuner ville få obligatoriske folkebogsamlinger som skulle fungere på samme måde, som det var tilfældet for folkeskolens vedkommende, dvs. med fri og lige adgang for alle. De foreningsopbyggede folkebogsamlinger modtog ganske vist kontingenter, men på længere sigt herskede ikke tvivl om målet: et helt igennem offentligt finansieret folkebiblioteksvæsen, et krav som især Dansk Biblioteksforening gjorde gældende. Det blev også målet for Danmarks Biblioteksforening, og da gratisprincippet i forbindelse med forfatterens og forlæggerens ønske om en biblioteksafgift, som i givet fald kunne føre til en lånerafgift, for alvor anfægtedes i 1930 påtog foreningen sig af ideelle grunde at føre sagen til Højesteret. Imidlertid tabte man sagen. Da gratisprincippet siden hen – også i forbindelse med spørgsmålet om udformningen af en forfatterafgift – blev taget op til overvejelse mødte det stor modstand fra foreningen, som med indførelsen af biblioteksafgiften ved lov i 1946 vandt den sejr, at den ikke blev pålagt lånerne. Heller ikke senere hen har foreningen opgivet kampen om det gratis udlån, når spørgsmålet er blevet taget op fra tid til anden. Gratisprincippet er således fortsat én af foreningens mærkesager, og er en væsentlig forudsætning for opretholdelsen af den fri og lige adgang for alle til at benytte sig af bibliotekstilbuddet.

Biblioteksforeningsarbejdet og det nordiske, internationale samarbejde.

Det danske folkebiblioteksvæsen står i stor gæld til andre lande. Først og fremmest de nordiske lande og ikke mindst til England og Amerika, hvis biblioteksudvikling i høj grad påvirkede udviklingen i Danmark. Både Danmarks Folkebogsamlinger og senere Danmarks Biblioteksforening drog stor nytte af den viden som gennem især *Bogsamlingsbladet* og senere *Bogens Verden* blev formidlet om udenlandske biblioteksforhold. Også danske biblioteksfolks oplevelser og erfaringer fra udlandet blev formidlet videre til danske biblioteksfolk gennem de omtalte blade.

Efter 1. verdenskrig formaliseredes kontakten mellem Danmarks Biblioteksforening og udenlandske biblioteksforeninger, først og fremmest med de nordiske landes biblioteksforeninger, den amerikanske og engelske biblioteksforening, men også kontakt til den tyske biblioteksfolk var nyttige i diskussionen om, hvorledes det danske bibliotekssystem skulle indrettes og i hvilken retning det burde gå.

Danmarks Folkebogsamlinger fik stor betydning for det nordiske samarbejde, som for alvor tog fat efter afslutningen af første verdenskrig. Men også forud herfor fik foreningen en betydning, idet den kom til at danne forbillede for dannelsen af biblioteksforeninger i Norge (1913) og Sverige (1915). Efter den 1. verdenskrig fik også Finland sin egen selvstændige biblioteksforening. Det nordiske samarbejde indledtes for alvor gennem afholdelsen af biblioteksmøder. Det første var en blanding af et skole- og biblioteksmøde. Det fandt sted i Norge i 1920, mens det første selvstændige nordiske biblioteksmøde fandt sted i Danmark, på Hindsgavl Slot, i 1926. Dette møde blev indledningen til et mere formaliseret nordisk samarbejde før 2. verdenskrig med afholdelsen af biblioteksmøder på skift i de nordiske lande. Ikke alene folkebibliotekerne, men også forskningsbibliotekerne deltog i disse møder, hvor nye biblioteksbyggerier, bibliotekstekniske tiltag og diskussioner af biblioteksfaglig karakter drøftedes både i mindre fora og i plenum. Møderne skabte også grobund for nyttige kontakter landene imellem, også på det personlige plan, og kimen til personaleudveksling mellem biblioteksfolk fra Norden blev lagt i mellemkrigstiden.

Også kontakten til den øvrige verden blev øget i mellemkrigstiden. Foreningen gjorde opmærksom på sig selv da ALA afholdt 50 års jubilæum i 1926 og året efter, ved LA's 50 års jubilæum, og da den internationale biblioteksforening på samme tid stiftedes viste Danmarks Biblioteksforening også interesse herfor, selvom en anstrengt økonomi af naturlige grunde satte en begrænsning for rejseaktiviteterne. Foreningen lod sig gerne repræsentere ved fx biblioteksdirektøren eller andre embedsmænd fra Statens Bibliotekstilsyn eller ved personale fra de statslige biblioteker, som alligevel skulle deltage i biblioteksmødet eller kongressen i udlandet.

For de menige medlemmers vedkommende var kontakten mellem dem og den store verden udenfor landets grænser begrænset. Rejsemulighederne var ringe og alene økonomien satte en naturlig grænse for bevægelsesmulighederne. Enkelte danske biblioteksfolk rejste imidlertid udenlands og fra foreningens side blev der i både Bogsamlingsbladet og i særdeleshed Bogens Verden givet spalteplass til rejseberetninger og biblioteksfaglige artikler, notitser m.v. På den måde gik det fx til, at en ny udlånsnoteringsteknik, Detroit-systemet, i begyndelsen af 1930'erne blev introduceret i Danmark. Det skete kort efter, at den danske bibliotekar, Magnus Kristoffersen havde berettet herom i Bogens Verden på baggrund af hans egne erfaringer fra Detroit. Systemet blev mødt med en sund og naturlig skepsis, men efter et ½ års tids forløb, herunder en systemtest i bl.a. Gentofte, og omtale heraf i Bogens Verden, vandt det nye udlånsnoteringssystem efterhånden indpas i Danmark.

Der er talrige andre eksempler at drage frem, også ting, som fandtes i Amerika, men hvis betydning først for alvor gik op for biblioteksfolk efter 2. verdenskrig.

Kristoffersens omtale af den såkaldte ”talende Bog”, dvs. forløberen for lydbogen, blev ganske vist afprøvet på et enkelt folkebibliotek, men der skulle dog gå mange år, før lydbogen for alvor gjorde sit indtog i den danske biblioteksverden. Gennem årene har biblioteksforeningen, ofte inspireret af den udenlandske biblioteksudvikling, støttet tiltag, som kunne lette bibliotekernes arbejde og dermed gavne lånernes muligheder for benyttelsen af biblioteksydelser.

Da 2. verdenskrig brød ud i september 1939 blev de internationale kontakter så godt som bragt til ophør, mens man endnu frem til besættelsestidens begyndelse holdt fanen højt i relationerne til de nordiske lande. I vinteren 1940 viste danske biblioteksfolk, gennem Danmarks Biblioteksforening, solidaritet med de finske kolleger og en indsamling til fordel for finske biblioteksfolk, som led under vinterkrigen mellem Finland og Sovjetunionen, blev iværksat. Imidlertid satte den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 en brat stopper for foreningens initiativ. Afholdelsen af nordiske biblioteksmøder blev umuliggjort og kontakten mellem Danmark, de nordiske lande og omverdenen svandt efterhånden ind til et minimum.

Kort efter verdenskrigens ophør genoptog Danmarks Biblioteksforening de internationale kontakter, og de nordiske biblioteksmøder blev genoptaget under nye former. En berigende udveksling mellem danske og nordiske biblioteksfolk sattes i værk og med biblioteksforeningen som bindeled. Der afholdtes ligeledes igen internationale biblioteksmøder, og foreningens deltagelse heri blev efterhånden mere markant og direkte. De nordiske og internationale kontakter, herunder også samarbejdet i relation til UNESCO blev gradvist øget. På det nordiske område må foruden de regelmæssige biblioteksmøder, hvor repræsentanter for de respektive landes samlede biblioteksvæsen deltog, også nævnes de anglo-nordiske konferencer og uddannelsessamarbejdet, som fik stor betydning som gensidig inspirationskilde til, hvorledes biblioteksarbejdet kunne udføres mest rationelt og hensigtsmæssigt.

Afslutning

På baggrund af de ovenfor omtalte eksempler kan det konstateres, at foreningen har spillet en markant rolle for den danske biblioteksudvikling i det 20. århundrede. De visioner, som pionererne havde i 1905, er alle blevet realiseret efter få eller ganske mange års indsats for at skabe forståelse for betydningen af, at Danmark har et velfungerende og sammenhængende biblioteksvæsen. Resultaterne af foreningens anstrengelser skabtes gennem agitationen for det, som først omtaltes som bogsamlings sagen, senere som bibliotekssagen. Når denne agitation lykkedes, skyldtes det ikke mindst oprettelsen af et fælles medlemsblad, som kom til at spille en afgørende rolle for udbredelsen af kendskabet til bogsamlings- og senere biblioteksarbejdet. Bogsamlingsbladets og senere Bogens Verdens betydning må ikke

underkendes. Foreningens indsats for udbredelsen af folkebogsamlinger, senere folkebiblioteker, førte til oprettelsen af nye bibliotekstyper med fri, gratis og lige adgang for alle. Resultatet kender vi i dag, og det må vel betragtes som én af foreningens største sejre. To faktorer har yderligere spillet en vigtig rolle for foreningens virke: Professionaliseringen af biblioteksarbejdet og kontakten til omverdenen uden for Danmarks grænser. De to faktorer hænger nøje sammen. Inspirationen til hele organisationen af biblioteksvæsenet i Danmark hentedes fra det store udland. Organiseringen af biblioteksarbejdet blev kun mulig gennem den professionalisering af biblioteksarbejdet, som også var inspireret af biblioteksudviklingen i det store udland. Begge dele fandt sted gennem pionerers indsats, men med foreningen som katalysator herfor.

Alt i alt har dansk biblioteksvæsen meget at takke bibliotekspionererne og deres efterfølgere for. Den danske biblioteksudvikling havde næppe formet sig i samme retning, hvis ikke en biblioteksforening havde påtaget sig opgaven, at virke som samlingspunkt for bibliotekssagen.

© Martin Dyrbye 2006

Nyt fra Bibliotekshistorisk samling, Danmarks Biblioteksskole

Bibliotekshistorisk Samling på Danmarks Biblioteksskole, modtager løbende genstande og arkivalier m.m., der belyser biblioteksudviklingen i Danmark, både i henseende til biblioteker i bredeste forstand og enkeltpersoner, som har haft deres virke indenfor biblioteksvæsenet.

Senest har Bibliotekshistorisk Samling fået overdraget følgende materiale:

En større samling af dokumenter, skrifter m.v. fra Rasmus Mølgaard Hansens efterladte arkiv, der er blevet overdraget til Bibliotekshistorisk Samling fra Danmarks Tekniske Videnscenter.

To skrifter i særlig indbinding, som har tilhørt og har relation til biblioteksdirektør Erik Allerslev Jensens liv og virke.

En samling af dokumenter m.m. omhandlende IOLIM (Online-konferencen i London) i perioden 1979-2006.

Selskabets julemøde 22. november 2006

P.gr.a. meget stof i dette nummer vil beretning om Selskabets julemøde først blive bragt i næste nummer – men blot en kort melding her: 20 personer deltog i et meget interessant besøg, både i Frimurerlogens Ordensbibliotek og på Søfartens Bibliotek.

Fra vor egen verden

Dansk Bibliotekshistorisk Selskab har 2 æresmedlemmer, fhv. rigsbibliotekar Palle Birkelund og fagleder Jørgen Svane-Mikkelsen.

Fra Danmarks Biblioteksskole er der netop udgået invitation til fagleder Jørgen Svane-Mikkelsens afskedsforelæsning onsdag 13. december 2006, kl. 15.15.

Fra Selskabet skal lyde en stor hilsen med ønske om et fortsat aktivt liv med biblioteker, historie, musik – og meget andet, som der nu bliver mere tid til.

Og så: ...glædelig jul...

Redaktionen ønsker alle medlemmer og læsere en rigtig glædelig jul og på godt gensyn i 2007.

ISSN 1603-1113

BIB-HIST er udgivet af Dansk Bibliotekshistorisk Selskab.

Dette nummer er redigeret af Bente Kaspersen (ansv.).

Afleveret til tryk, uge 49, 2006.

Abonnement opnås ved medlemskab af foreningen.

Indmeldelse sker til Johannes Balslev,

Gartnerparken 22, 4654 Fakse Ladeplads (E-mail: balslev@fakse-ldp.dk).

Medlemskab koster for institutioner: 300 kr., for personlige medlemmer: 150 kr. (pensionister, studerende og ledige dog 100 kr.)

Selskabets hjemmeside: www.bibliotekshistoriskselskab.dk